

ցւոց՝ կնճռեալ խնդիրը՝ ազգաբանական տեսա-
կիտէ առ այժմ՝ այն ցեղերուն վրայ ընդհանուր
տեսութիւն մ'ընելով։ Հեղինակն է Վիեննայի
չեմարանի թղթակից անգամն՝ Վիլհելմ Թոմա-
շէք¹ որուն անունն անմանօթ չէ մեր ընթեր-
ցողաց։ Դասօթացուցած ենք՝ ժամանակին՝ Հե-
ղինակին ուրիշ մէկ նշանաւոր գրութիւնն՝ որ
Վիլհելման եւ մերձաւոր ծովեզնուց վրայ հնա-
խոսական տեղագրութիւն մըն էր, որուն մէջ
չէին մոռցուած նաեւ Հայք։

Գրութեան բուն նպատակն ըլլալով
«Թալկացի», ընդհանուր անուան ներքեւն առ-
նուով բազմաթիւ ցեղերն, ըստ ինքեան կապ մը
շունենալու էր Հայոց հետ։ Սակայն հեղինակը
չէ մոռցած նաեւ զատնք յիշելու շատ տեղ,
այնու որ ինքն ալ կողմնակից է այն կարծեաց
թէ Հայոց նախնիք եւ իրենց ցեղակից փոխ-
գացիք Թալկացի ցեղեր էին նախնաբար՝ Եւրո-
պայէն գաղթած լլ՝Ասիա։ Հայոց ծագման վրայ
իրեն գաղափարն կը պարզէ գործոյն ներածու-
թեան մէջ։

Դասօթ է որ Պիւռնեաններէն մինչեւ
ինգոս կ'երկարի լեռնանցաշղթայ մ'որուն համ-
ընթաց է ամենահին ազգաբանական գոտի
մ'ազգերու՝ որոնք անհետ եղան ամենամեծ գաղ-
թականութեան մը հետեւածք այն ազգաց
խմբին՝ զոր Հնդեւրոպական կ'անուանենք, կամ
ինչպէս նոր գիտնականք կ'ուզեն՝ Արիական-
ցեւորման։ Պատմութեան ծանօթ այս ամենա-
մեծ ազգաց-շարժման արդիւնքն եղաւ այն ամ-
բողջ գոտոյն բոլոր անդրթնածին ազգերու
ընդմէջ ու խառնուիլն, որով հազիւ մազապուր
զերծած են՝ Պիւռնեանց, Վալկասի եւ Հունգա-
րագիրի լեռնականները՝ այն երբեմն անթիւ
բազմութեամբ տեղաբերու նշխարներն։

«Բաց ի Հելլասէն — կ'ըսէ հեղինակն —
ուր լեռնագետն եւ պեղատգետն ազգեր կը բնա-
կէին եւ արեւելից ազգեցութեան ներքեւ էին, գլխաւորաբար փոքր-Վսիան էր խիտ բնակու-
թեամբ օտարաբար ազգերէ գրաւուած։ Ինչպէս ի
Վալկաս՝ հոս ալ կային բազմաթիւ աւելի կամ
նուազ բիրտ եւ Միջագետաց եւ Եգիպտոսի
քաղաքակրթութեան նշմարելիալ լեռնացեղեր,
որոնք իրարու դէմ՝ կ'ոգորէին եւ զերար կը
մղէին, բայց սահմանակից երկիրներու պատմու-
թեան վրայ տեւական ազգեցութիւն մ'ընել

չէին կրնար. իսկ եթէ երբեք զարտուղութեամբ
մը միանային իրարու հետ մեծ ձեռնարկու-
թիւններ ընելու, սովորաբար Ասորիքի, Վիպրոսի
եւ բերրի Նեղոսի տեղալի դէմ էին, Արդ
Հնդեւրոպականաց այն մեծ գաղթականութիւնն՝
որ կլէց բոլոր այն բնիկները, կը կարծուէր շատ
գիտնականներէ թէ Արեւելքէն սկսած եւ Հայ
բարձրագաւառէն եւ արեւմտեան փոքր-Վսիայէն
անցած է Եւրոպա։ Հեղինակն անոնց կարգէն է՝
որ նորագոյն ժամանակներս հակառակ կարծիք
յայտնեցին, ըստ որում «Եւրոպայէն Բոսպորի
վրայով կամ կասպեան եզերքներէն դէպ ի իրան
ազգաց արշաւանքը շատ աւելի բնական պիտի
երեւայ միշտ քան հակառակ ուղղութեամբ
շարժում մը», Վիլհելման Անտիառուրի մէջ
խօսուած նոր-յունաբէն կործանելու մը սովո-
րաբար օրինակ կը բերուի իբրեւ մնացորդ բնիկ
նախնական Հնդեւրոպականաց լեռնի։ Սակայն
հեղինակն անոր տարբերք մերձակայ ազգերէն
փոխառութիւն կը գնէ, եւ մնացած մասն ալ
(ինչպէս «Անիլ» = 6, «Գալլ» = 7,
«Դալի» = 8, «Յալու» = 9) իբր մնացորդ
կապակադովկեան բնական լեռնիւն։ Այլէ զատ
Հայք եւ փոխգացիք կը բերուին օրինակ, որոնք
Հնդեւրոպականաց դէպ ի Եւրոպա արշաւանաց
ասեն ետ մնացած եւ այն տեղերը բռնած
կ'ենթադրուին։ Այս կէտիս վրայ հետեւեալը
կը գրէ քննիչը։

«Սակայն կ'ըսուի թէ Հայք եւ փոխգացիք
Արեւելքէն եկած ըլլան եւ Հնդեւրոպական
գաղթող ազգաց փոքուն Վսիոյ մէջ մնացած
նշխարն ըլլան։ Բայց եթէ լաւ քննենք, հա-
կառակը կը տեսնուի։ Եթէ Հայ ազգը հնդեւ-
րոպական պարզաստանէն կը համարուի, իրեն
լեզուն պատճառաւն է, որ մանաւանդ բայերու
լծորդութեանց մէջ կարեւոր հնդիկ-եւրոպական
բնիկ յատկութիւններ ժառանգած է, այսպէս
տառապաւելումն եւ կատարեալը. նաեւ բա-
ռամբներն՝ որչափ ալ օտար տարրերով գրեթէ
խեղուած ըլլալ՝ շատ մեծ քանակութեամբ
պահած է բնիկ ժառանգութիւնէն։ Սակայն եւ
այնպէս հայերէնը նոյն գերդաստանին ամենէն
աւելի այլակերպուած քոյրերէն է. մայնական
դրութիւնն ազգին իրեն հետ բերած արեւելեան-
եւրոպական յատկութեանց եւ այն արտառու-
թեան՝ որ փոքրամասն ազգերէնածին ազգաց
յատուկ կ'ենթադրուի՝ զարմանալի խառնուրդ
մը կը ցուցնէ. եւ արդեամբք ալ նոյն արտա-
սանութիւնը կը տեսնուի հարաւային-կասկա-
սեան անդրէնածիններու քով. — ամէն Հայ

¹ Die alten Thraker, eine ethnologische Unter-
suchung, von Wilhelm Thomasschek. I. Wien 1893 (Sitzungs-
berichte der k. Akademie der Wissenschaften. Phil-
hist. Classe. CXXVIII 1-93, IV, p. 1-130.)

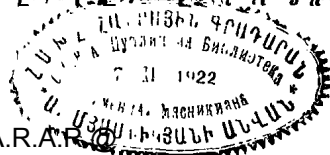
² Յեւ Հապիւս Ար. 1892, ք. 3, էջ 146.

բառ կարելի է նշել դիւրութեամբ վրացի այբու-
բենքով նշանակել, Յայտնապէս կը տեսնուի որ
չպէ՛ք՝ երբ փոքր-Վսիոյ Տիւսիսային կողմերէն
քայլ առ քայլ դէպ ի արեւելք կը դիմէին՝ այն
օտար ազգաց լեզուէն շատ բան առած են եւ
վերջապէս յարոտեան հողի վրայ Տարաւային-
կաւկասեան ընկիներու արտասանման արա-
մադրութիւնը ընդունած: Լեզուական այս կեր-
պարանափոխութեան ընթացակից եղած է նաեւ
մարմնակազմական տպոյց կերպարանափոխու-
թիւնը, որ կամայ կամաց Տարաւային տեսք
մ'առած է: Արդէն Հնդեւրոպականաց նախա-
տիպ կերպարանքն ի սկզբանէ խառն էր, սակայն
չայոց թուի եւ առհասարակ կարճազանգ
նախատպոյն՝ փոքուն Վսիոյ ընկիներու կերպա-
րանաց հետ այնպէս սերտ համաձայնութիւնն
եւ հաւասարութիւնը կրնայ մեկնուի միայն
անով, որ երկու տարբերը երկար տանէ շատ
սաստիկ կերպով խառնուած են: չպէ գաղթա-
կանութեան ընթացքն մերձաւորապէս հետեւ-
եալ կերպով կրնայք որոշել: Բուպորէն սկսաւ
չուն դանդաղաբայլ յառաջանալ պատկազոնա-
կան Տոլուակողմերէն դէպ ի արեւելք մինչեւ
Հաղիւս (= Հայ. «Աղի»), եւ անկէ յետագայ
ժամանակի Թէմա Թոն 'Αρμενιανών («հիմնա-
տաղձ Հայականաց») անցնելով՝ Լիւկոս կամ
Գայլ գետոյ յետիւստութիւն ձգուող Տոլիտը
մտած, եւ անկէ Պատաղայի վերջանքէն յա-
ռաջացած մինչեւ Եփրատայ վերին բազուկն եւ
վերջապէս Ալարոտեանց Ալարատայ գալտա-
վայրը: չայոց այս ալարոտեան աշխարհն եւ
միւս բարձրագաւառքն մինչեւ Վանայ ծով
բռնելը քրիստոսն մինչեւ իբր Է դար յառաջ
ըլլալու է: Վասն զի մինչեւ այս ժամանակի սե-
պագրութիւնը Հայական անուանակոչութիւն մը
չեն յիշեր: Ընդհանրապէս խօսելով՝ պատմա-
կան աղբիւրք այս գրաւումը չեն աւանդեր. եւ
կ'երեւալ թէ Կիմերիանց եւ Էւփրատը արշաւ-
անաց փոթորիկները մոռցուցած են այս կարեւոր
դէպքը, սակայն սեմացի ազգաբանական տախ-
տակը ոչ առանց իրաւանց Յաբելեան թոր-
գումը կից կը դնեն Գոմէրի եւ Աքանաղէ հետ:
Հայկազնեան (haikanisch) տիրակալք յընթաց
ժամանակաց բոլորովին ձուլած են իրենց հետ
ալարոտեան ժողովրդեան տարիքը: բայց իրենք
ալ նախատպի եւ լեզուի նկատմամբ սաստիկ
ազդեցութիւն կրած են անոնցմէ:

Իսկ չայոց ցեղակից Փուխգացոց նկատ-
մամբ, որոնց վրայ յետոյ բուն գրութեան մէջ
ալ երկար խօսած է, — այսպէս կը շարունակէ:

«Նաեւ Փուխգացիք Տնդեւրոպական ժողովուրդ
մը նկատելու ենք, որ Հեմոսէն հարաւ եղած
կողմերէն ելած՝ անցած է Հելլեասկոնտսը եւ
չայոց կոնալը — թերեւս զանոնք յարեւելս
քաղաքաւորութիւնը — նախ Սանդարիոսի գե-
տակողմանցքը գրաւեց եւ յետոյ կիսարոտրոմէն՝
մտաւ արեւելեան եւ հարաւային Տոլիտները՝
ընկիներու մէջ. թերեւս նաեւ Կրետէ երբեքն
փուխգական գաղթականութիւն առած է. եւ
նշմն բռնելու ենք նաեւ Նլլադայի արեւելեան
ծովափանց այլեւայլ ջրահատ (alluvial) մասանց
եւ խորից համար: Այս գաղթականքը՝ որ իրենց
Հերթոսի եւ Սարիմանի կողմանց Հայրենիքէն
խիկ տեղեկեւ ըլլալով՝ երկրագործութեան եւ
մետաղագործութեան՝ տեսակ մը բարձրագոյն
քաղաքակրթութեան հասած էին, նոր հայրեն-
եանց մէջ ժիր պաճարարոյշներ եւ հողագործ-
ներ եղան եւ. սպանդարամտական (orgiastic)
քնապաշտաման մշակողներ, եւ նոր տեսակ տնա-
շնութիւն մը ստեղծեցին: Բայց յընթացք գա-
լուց հետոյ հետեւ թուլանալով՝ իրենց առաջ-
նորգող գերի կորսնցուցին եւ օտար ազդեցու-
թեանց ենթարկուեցան, իրենց լեզուն՝ որ կամաց
կամաց տեղի տուաւ յունարեւին, աղաւաղեալ
մնացորդներ պահած էր մինչեւ Հռոմայեցոց
կայսերաց ժամանակ: Յիշատակուած բաւերէն
եւ արձանագրութիւններէն հետեւցուցին լե-
զուաբանք որ փոխգաղթէն արեւելեան-երո-
պական իմքին կը պատանին, ինչպիսի է եւ
նախնական Հայերէնը. արդէն Հնոց աչքին զար-
կած էր փուխգաբանի եւ Հայերէնի նմանու-
թիւնը. եւն:

Ներանութիւնեւ ետքը կ'անցնի հեղինակն
այս ազգախմբին ամէն մէկ ցեղին վրայ խօսիլ,
անոր բռնած դիրքն ու բրած տեղափոխութիւնն՝
ի սկզբանէ մինչեւ պատմութիւնէ անհետա-
նալը եւ նոր սերունդ մը թողուլն: Այս չորս
մասի բաժնուած լինութեան առաջինն պայտնա-
կան-գաղթորեանց ազգայնեղերը կը քննէ, եր-
կորդը՝ փուխգական-միսիական (Փուխգացիք
կամ Բուքք, Միսգոնացիք, Կրետոնացիք,
Ռգոմանսք, Բեստոնք, Կիկոնք, Սպլը, Սինիա-
ցիք, Պայտացիք են), եւ երրորդը՝ եւրոպական.
Թրակիան ցեղերն, զորոնք երկու ձեւով կը
բաժնէ, հարաւային (Տրերացիք, Տրաղացիք,
Դիսացիք, Ռգրիւսացիք են) եւ հիւսիսային կամ
գեթական-գալիական խումբն (Գեթք, Գալիա-
ցիք, Բեսսացիք են): Չորրորդ մասը նուիրուած
է այս ցեղերուն քաղաքակրթութեան աստիճանը
քննելու, ուր կը հնարաւոր լինի իրենց կրօնական

պաշտամունքն, մարմնոյ կազմութիւնն, մարմինը կիսուածեալ սովորութիւնը, գգեստն ու զէնք, բնակարան, սնունդ եւ ըմպելիք, խաղեր, երաժշտութիւն, գիր, ամուսնութեան եւ թողման սովորելիք, պրեւաց զԳՏ եւն: Ասով կը փակի քննութիւնն՝ որ ինչպէս ըսինք, առաջին կէսն է միայն. երկրորդը՝ պիտի խօսի այս ցեղերուն զրոյցներուն եւ լեզուին վրայ:

Թէեւ Հայք այս ցեղագրութեան մէջ ուղղակի գործ չունին, սակայն՝ որովհետեւ իրենք ալ նոյն ազգախմբին կը պատկանին՝ չէ մոռցած հեղինակը շատ տեղ յիշել զանոնք համեմատելով միւսներուն հետ: Աւելորդ չէ քանի մը հասն անխառնակ շփոթում վրայ:

Խօսելով Որոմանտներու (Ὀδύμαντοι) վրայ կը յիշէ (էջ 40) թէ «*Πρωτοπρωτο*» (Ὀδομαντῆς) անուամբ գաւառ մը կը գտնենք փոքուն Ասիոյ հեռավոր արեւելեան խորքը՝ փոքուն Հայոց մէջ (Ստրաբոն, ԺԱ, էջ 528) — ձայնական այսպիսի համաձայնութիւն մ'որ չի կրնար դիպուածակէն ըլլալ: Թերեւս փոխաբանական ցեղերուն առջեւէն՝ որոնք անցան Բուսպորն, Հայոց ետեւէն երթալով՝ յառաջացած ըլլայ Որոմանտներու ձեռնարկու խումբ մ'որ իւր անուամբ կրեց Նստիտալոսի մէկ գաւառը . . . եւ կամ թէ Որոմանտք արշաւակից ելած էին Տրեքներու եւ Տրաքիանաց, բայց կիմիներեան արշաւանաց ժամանակ քրուեցան զէպ կ'արեւելքի այս խորքը: — Սիւրբերու անուան ստուգաբանութեան ժամանակ (էջ 44) կ'ըսէ թէ կարելի է որ փոխաբան ծնունդ — *զարբին* բառէ մ'ըլլայ, *իւր* — (յուն, *χευτείν*) արմատէն, վասն զի օ ձայնի ի փոխութիւն կը տեսնուի այլուր ալ, եւ կը համեմատէ Հայ. *սիւ* եւ *յուն*. *χευεός* (պարպ): — Աւելի յառաջ կ'երթայ Պալաուցաց (Παλαυ) վրայ խօսած ժամանակ (էջ 45). «*Կարելի չէ ճանչնալ, կ'ըսէ, թէ այս Պալաուցիք փոխաբան են թէ թրակականն: Դանձօմ է որ Արմէնք իրենք զերենք հոյ կը կոչեն, զոր փոքր Միլլէր սանկրիտերէն *pañ*, զենդ. *pañi* («*տէր*) բառերուն հետ կը համեմատէ. Հայերէնին մէջ բայարմատ մ'ալ կայ հոյ (*հոյ-ել*). որ կը ծագի նախ *pañi* անունէ մը եւ յետոյ *pā* արմատէն. *pā* արմատը կը նշանակէ՝ առնուլ, ստանալ ուտել (*πατέσθαι*). արածել (*pā*-800). պահպանել (*սանկր*. *pā*). *նալ*, *դիտել* (*ալբաներէն* *pā*, *անցեալք* *pañe*, *pānune*). Երբ թերեւս *Παῖροι* ազգին անունը նոյնպիսի արմատէ մըն է, եւ այն ատեն կը նշանակէ թէ ըլլան «*երեւելիք, նշանաւորք*»:*

Ընդարձակ կը խօսի Տրաքացաց վրայ (էջ 53 եւն), որ ազգն էր գլխաւորաբար, որ քրիստոսէ ը դար յառաջ դիմեց Հելլենագնոստ, եւ երկրորդ ժամանակ ընտելելով հն՝ անցաւ փոքր Ասիա, եւ տակնուվրայ ըլլաւ առաջին գաղթականները: Այս կիմիներացիք — փոքուն Ասիոյ ազգերը եւ Սեմականք ընդհանրապէս կիմիներէն կ'անուանեն հիւսիսային ազգերը — մտան փոխգիտ, եւ իրենց մեծ մասն անցաւ նաեւ Հաղուս գետը եւ հաստատուեցաւ Սիւրպայ կողմերը (Հերոդ. Գ, 12.) Իրենց խմբին որ աւելի զէպ կ'արեւելք դիմեցին՝ հանդիպեցան Շահերու, որոնք երկգետեան աշխարհէն արշաւած էին ի Մագա: Կ'երեւայ թէ այս ազգացարշաւանքներն էին՝ որ ստիպեցին Իրիսի սեւ Գայլ գետոց քով ցայնվայր նստող Հայերը յառաջանալ զանգաղաբայլ զէպ կ'Եփրատայ վերին բազուկն եւ յերասխ: Հայոց եւ Վրացաց սահմանադրման մէջ Պլինիոս *Tristis* աշխարհ մը կը յիշէ (հմտ. Արիստ. *Tristis*), այսինքն պատրաստ թրփակելի աշխարհը՝ կանեալ գետին վրայ, որ Տիգրիսի հարաւակողմը Կուր կը թափի. Հայերէն գրութեանց մէջ այս տեղ Թրիս անուն ազգ մը կը յիշուի: Սակայն ծանրակշիւթիւն չենք դնել Ստրաբոնի այն ըսածին թէ Հայոց սահմանադրման կը գտնուին «*Թրակացիք*», գլխահասներ կամ *Σαραπαρά* եւն: կիմիներացիք՝ որ փոքր Ասիան վերկիպր յեղաշրջեցին՝ վերջնականապէս ընկճեցան Ալիատտէս Գ.էն (իւր 600 Վ. Գ.) Նաեւ այս ազգին *Tristis* անուան մեկնութեան մէջ կը յիշէ հեղինակը (էջ 66) որ *tristis* յառաջ կու գայ, եւ թէ այս վերջինն — ինչպէս թրակերէն *pair*, հայերէն՝ *հայք*, *patér*-էն — *träter* (այսինքն՝ պահպան, հովիւ) ձեւէն, ուստի արիական արմատէն՝ ստանկր. *trā*, զենդ. *thra* (պահպանել, սնուցանել), որուն կը վերաբերի նաեւ Հայերէն երե, որ այնպէս կազմուած է ինչպէս զենդ. *thra* (սննդատու, սնուցիչ): — Նոյն էջին վրայ խօսելով Տրաքիանաց Հայրենի խմբի քաղաքին վրայ՝ կ'ըսէ. «*Թէ ինչ սերտ կապ ունէր թրակերէնը Հայերէնի հետ, կը տեսնուի ասկէ, որ Βόλορος անունն ամէնէն լաւ կը մեկնուի Հայերէն Բուր (կլլր. շրջան) եւ Բուր (բուրդի բարձունք, *tumulus*) բառերով, որոնք *bhel*, *bhol* (ուռիլ, բարձրանալ այսինքն) արմատէն են»:*

Այսպիսի ալ կը բաւ ցուցնելու որ ինչ ընթացից մէջ կը շարժի հեղինակին քննութիւնը: Գրութիւնն ինչպէս կը վկայէ հեղինակին անունն իսկ՝ գրուած է ամենայն իմաստով եւ

այնպիսի լիութեամբ տեղեկութեանց եւ հիմնականութեամբ հետազոտելի կնճռեալ ինչորոց, որ արժանի է ամէն բանաստիի ուշադրութեան: Հայերը կը նկատէ հեղինակը թրակեան ազգերուն ամենահին գաղթականներէն, որ պարագան կը մեկնէ նաեւ այն երեւոյթն՝ թէ Հայոց մանուաւոր գանգին կարճ ձեւը բոլորովին նման է փղերու Նոյոյ ընկնելու գանգաձեւին: Յայտնի է որ Հայք շատ երկար ժամանակ բնակած են այն ընկնելու մէջ եւ խոնոտելով իրենց հետ ձուլած սպառած (տեսնաւ եջ 116):

Աւելորդ է բւեղ թէ այսպիսի բազմախընդի գրութեան մէջ կրնան վիճելի կէտեր գտնուիլ եւ անախտ այ: Նորանշան կը հնչէ օրինակի համար (էջ 63) այն որ ընդ-թրական Խորագծոն անունը, զոր կը յիշէ Հերոդոտոս, կը համեմատէ հայերէն Խառնաբան («արաբ» նշանակութեամբ) բոլորովին ե գարտ հայերէնի ձեւին մէջ գտնուած բարդութեան մը հետ եւն:

Անշուշտ ենք որ յաճորդ մասին մէջ ալ պիտի չմոռնայ հեղինակը նաեւ. Հայերն եւ իրենց զգոցներն ու լեզուն համեմատել միտ ազգակցաց հետ:

Հ. Յ. Տ.

ԿՅՅԿԱԿԱՆ ԱՅԽԱՏՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՔԵԹԹԵՐ ՀՅՈՒԿՒՅՑ

Ե.

Ներսիսի Լամբրոնացոյ Գեղեկութիւնի վերայ մանուսկր ժողովրդական լի:

Ս'իւնիսէնի պետութեան արքունի մատենադարանին հայերէն ձեռագրաց հաւաքածոյից թիւ 9 ձեռագիրն իսպանկաց պատմութեան նկատմամբ շատ մը տեղեկութեանց հետ կը բովանդակէ նաեւ ի ներսիսէ Լամբրոնացոյ համառօտ տեղեկութիւն մը փրեդրիկոս Էփամբուրսի (Barbarossa) մահուան վրայ, ինչպէս նաեւ անոր խոտման նկատմամբ կիլիկիցի Լեւոն իշխանը պատկերու: Այս տեղեկութիւնն պէտք է որ անջնելն ունեցած ըլլայ Չամշեան իւր Հայոց Պատմութիւնը յօրինելու ժամանակ (տպ. վե. նետ. 1784—86) վասն զի ներսիս Լամբրոնացոյ գրութիւններէն բերած քանի մը կոչմունք (Հարմ. Գ., էջ 145, 158) այն պայ տեղեկութեան

քանի մը տեղեկուն հետ բառ. տո. բառ. կը նոյնանան. Պետերման Պերկին Գիտութեանց արքունի ձեռնարանին Գրութեանց մէջ (Abhandlungen der königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1860, p. 150) դրած է գերմաներէն թարգմանութեամբ այն ամէնն՝ ինչ որ Չամշեան յիշեալ տեղը (էջ 158) Պարպարոսայի մահուան նկատմամբ կը պատմէ ըստ Պերկին Լամբրոնացոյն: Սակայն որչափ գիտեմք՝ այս իշխանագիրն ոչ ընագրաւ է ոչ մէկ ուրիշ լեզուի թարգմանութեամբ մը հրատարակուած է իբրեւ ամբողջական գործը: Միջին դարու պատմութեան քննադատ համար հետաքրքրութեան զուրկ չըլլալով, յաջորդ տողերով կը գնեմ ըստ կարելոյն բառական թարգմանութիւն մը:

«Պատմական իշխանական արքայ Ներսիս Լամբրոնացոյ, ի թուին Հայոց Ռէպաբլիկէն Գորդոն եպիսկոպոսի է Հայրապետի Էռմայ Լուսինոյ առ կաթողիկոս մեր Գրիգորիոս, որ էր ի ամեն առաքեալ» եւ եբեր զպատասխանի նամակի Տեառն մերոյ եւ զգիրս կարգաց եկեղեցւոյ Էռմայեցի գրով, եւ եգիտ զտէր մեր ի քաղաքն Տարսն յամենան հոկանմերի: Եւ ընկալեալ կաթողիկոսին սուրբ զպատմական Պայտան եւ զնոյն ի լուսնի պատուոյ իւրոյ՝ գոհացաւ զատուածոյ, եւ ետ գնաւով հայրապետին եւ գգիրս կարգաց եկեղեցւոյ յիմ նուազութեան թարգմանել՝ զոր յեղաշնչեցի ի հայ բարբառ միայն երկրեւոյ զանն՝ քերթողական արուեստի առանց յաւելումս: Եւ ի թուին: Իսկ յետ այսր ի թուին Ռէպաբլիկէն ըստ մեզաց մերոց առաւ սուրբ քաղաք

* Միւնիսէնի այս մենագիրն վրայ մանրամասն տեղեկութիւն տուած է ինչպէս նաեւ այս յիշատակարանն ամբողջովն ղրած՝ Մեծ. Հ. Գրիգորիս Ա. Գալէմբեան, «Տուրակ Հայերէն մենագրաց արքունի մատենադարանի ի Միւնիսէն: Վիեննա, 1892, էջ 24—25:», Ըստ այսմ ղոնքը մենք յիշատակարանին բնագիրը, մինչ նայալէս միայն թարգմանութիւն մը ղրած է: Ժ. Թ. * Ներսիս տեղն ալ մենագիրն լուսնացի վրայ նշանակուած է Լ փիւ Ի, այնպէս որ Ռէպ (— 1185) եւ Ռ.Ձ (— 1187) տարիները նշանակուած են: Ըստ այսմ մեկնելու է յաջորդ ծանօթութիւնը:

1 Գրութեան մէջ գտնուած քանի մը մէջին տեղերուն համար հոս սորովք երկու հայ ուսանողաց՝ Գեորգ Ընտեշեանի եւ Սարգիս Սոփիանի կարծիքն հարցուցած եմ, որոնց տաւած յօտարակաւ տեղեկութեանց համար շնորհակալ ըլլալ պարտական եմ:

2 Այսինքն՝ 1176 Գ. Գ. — (Հայալէսն Ռիգ կորգացի է թուականը) 3 Չամշեան (Գ. էջ 141, 142) կը պատմէ թէ լուսնացոյն Տարսն զպարտած էին Լամբրոնացոյ քով զՀայերէ թէ Եւտեֆան եւ: Ուստի իբեղեցիք ու հայ եկեղեցին արքայաքցեւելու համար Գրիգոր Ոսթրոմիոս 1184ին ծանակ է գրեց առ Լուկիոս Ի քանձոյապետ: Լուսնի ծանակն է Գրիգոր Ռիփոպոլիտոյ հայ եպիսկոպոսին: Իւր պատուելի կատարելէն ետքը 1185ին Պիլիքէն Զամայ եւս գտնաւ: Եւ նոյն տարուայ ի Հոկանմերի յիլիկեալ հասաւ: (տպ. 184) — Ըստ այսմ իւր իշխանի կարանին թուականն ուրիշ չէ: Վասն զի Ռէպ գրուած է փի Ռ.Գ: Բայց այս պարագան յիշատակարանին վաւերական ըլլալուն հակառակ ցուցում էր կրնոր բերուիլ, վասն զի պայտանի միայն մը որեւէ քրիստոնէական իրաւ ըլլալ, մանաւոր որ Հայերէնի մէջ 3 եւ 4 ցուցեցող թուականն տուածն այնպէս նման են իրար, որ Գրիգոր կրնան շփոթուիլ՝ երբ Գրութիւնն քիչ մ'անորոշ է:

4 Այսինքն՝ 1177 Գ. Գ. — Ըստ այս թուականը 20 թուանշանաւոր գրուած է փի. 30ին, պէտք է կարգաւ. Ռ.Ձ (— 1187 Գ. Գ.)

* Nerses von Lambron's Bericht über den Tod Kaiser Friedrich's I, aus dem Arm. übersetzt von Dr. F. Vetter: Historisches Jahrbuch 1881, pp. 288—291: